

Marija Albreht – Diplomaska naloga (št. 570) – *Tematika satire in groteske v delih Frana Milčinskega* – za A-diplomski izpit iz slovenskega jezika s književnostjo, mentor prof. dr. Franc Zadavec; oddana v letu 1977 ali 1978.
Diploma št. 1292/77-78, 26. junij 1978

Podatki o avtorici: Marija Albreht, poročena Malešič (1947–1992)
(prestavil v digitalno obliko 6. februarja 2013 France Malešič, postavil na splet M. Hladnik)

DIPLOMSKA NALOGA

MARIJA ALBREHT

TEMATIKA SATIRE IN GROTESKE

V DELIH FRANA MILČINSKEGA

UVOD

Satira je pri nas že od nekdaj precej redke in nevsakdanji gost. Nekateri celo trdijo, da je nimamo, ker ji pač nismo naklonjeni. Vendar je ta resnica le polovična, kajti nobena družba, ki ji je satira namenjena, je ne sprejema odprtih rok in z navdušenjem. Če bi jo sprejemala tako, ali bi potem satira še imela svoj pravi značaj? Kajti vsaka satira je nekakšen osebni moralni obračun, ki odkriva socialne in npravne deformacije določene družbe.

Ko sem se lotila svojega dela, se mi je naloga zdela lažja, kot v resnici je. »Ni težko razlikovati komike in satire tako dolgo, dokler se držimo teorije. Ko razmišljamo o posameznih delih, se začno težave,« navaja Daily Express (J. Sutherland: English Satire, Cambridge University Press 1958, Great Britain). Satira navadno ne zahteva razmišljanja o neki specifični formi, zato menim, da je moja naloga poiskati v delih Frana Milčinskega tisto kvaliteto, ki jim daje poseben značaj.

Svojo nalogo sem razdelila v dva dela: v prvem bom obravnavala satirično tematiko, v drugem pa groteskno.

Prvi del obsega:

- I. rodoljubje, npravstvene deformacije in politična nasprotja;
- II. uradniško-pravniško in vojno tematiko in
- III. literaturo, kritiko in kulturo kot tematiko satire v delih Frana Milčinskega.

I. [Rodoljubje, npravstvene deformacije in politična nasprotja]

Malomeščanska družina rodoljubov veseljači po gostilnah v imenu rodoljubne ideje, v resnici pa s tem jemlje veljavo narodnostni prepričanosti in jo ponižuje do prostaštva. Slovensko rodoljubje najbolje uspeva ob zadostni vlagi – torej v gostilnah. Vendar rodoljubi nikoli ne stopajo vanje, da bi pili, ampak da bi »brali Narod«. Svojo narodno zavest krepijo z zbadljivo prirejenim sokolskim pozdravom »Na kved'r!« Brž ko stoji pred njimi poln vrček piva, je vse drugo pozabljeno. (Z Gorenjskega) Lažni rodoljubi obožujejo slavja, da se lahko izkažejo: »Zdaj je zopet Molière imel svoj jubilej, zdaj garderoberka narodnega gledališča in pa Strossmayer.«¹ Jubileje pomembnih in nepomembnih ljudi slavijo ob vinu, s plehkimi, baročno nabuhlimi govori, v katerih bralec lahko najde ost, namenjeno tistim, ki so iz nič in nikogar postali najuglednejše osebnosti tedanjega javnega življenja. (Anton Rebula in godovi) Ti možje se izgublajo v nešteti družtvih in odborih, ki so večinoma sami sebi namen. Skrajna družbena angažiranost, od katere ni nobene koristi!

Za vsako dejanje mora biti rodoljub član predpisanega društva: »Rad bi kihnil: ne! Poprej se moraš vpisati v društvo za kihanje. Če se ne vpišeš, gorje ti! Hitro te naženo z izdajico in še pes te ne povoha več, če ima količkaj narodnega nosu.«² Ta drastični primer daje slutiti, da nekoristna društva prinašajo določenim ljudem koristi: ob njih ustvarjajo svojo kariero!

Tudi domoljubna pisateljeva žena trpi bolečine v otiščancu, ki jo ob spremembi vremena skeli, medtem ko nesposobni vremenarji ne znajo napovedati pravega vremena: »Pa je sklenila moja žena, svesta si dolžnosti slovenske žene, sklenila je, in iz vsega srca pritrjam njenemu sklepu: kakor ljubeča hči predragi materi poklanja žena otiščanec – skalo sredi morske vihre – v dar domovini. Poklanja ji ga v dar brezplačno, brez sleherne zahteve, kakor zgled prave, nesebične rodoljubezni.«³

Koristoljubje je vendarle nenehno prisotno. Za upravljanje otiščanca naj bi ustanovili posebno društvo, v katerem bi žena ostala poverjenica »ne z več nego običajnimi prejemki in seveda avtomobilom«. (O otiščancu in vremenski brigi)

Pridobitništvo Milčinski pogosto obsoja. Tudi v Gospodični Mici je prisotna satira na koristoljubje otroških rejnic, ki znajo iz tuje stiske ustvariti dobiček zase. Gospodična Mici je produkt nizkotnega mešetarjenja z nezakonskimi otroki; je pogospodena, od lastnega očeta bi ji bil dobrodošel le denar. Delo ji ne diši, sramuje se svojega porekla in ga skuša zatajiti s prefinjenim obnašanjem. Torej predstavlja jaro gospodo, ki jo poznamo že od Kersnika dalje. To so domoljubni častihlepneži, ki so za domovino – čeprav doma na postelji – pripravljeni ob primernih pogojih žrtvovati tudi svoje življenje – muham. (Muhe)

Svojo narodno zavest izpričuje domoljub s tem, da dočaka petdeset- ali šestdesetletnico. Kot da je to kaka zasluga!

Stopnja rodoljubja se meri po tem, koliko pijače lahko spravi vase; Pravi domoljub lahko spravi vase neomejene količine alkohola. Ko pa njegov želodec ne prenaša več toliko »rodoljubja«, sodi v pokoj in je le še v posmeh »sposobnim rodoljubom«. Pretirano rodoljubje pa vodi v vrh evropske lestvice hudodelstev, storjenih v

---

¹ F. Milčinski, Zbrani spisi II (v nad. ZS II), str. 163, Zaradi moje petdesetletnice

² ZS II / str. 18, Drobna družčina

³ ZS II / str. 135, O otiščancu in vremenski brigi

domoljubnem navdušenju in smo lahko le ponosni, da smo prvaki, »mučeniki za druge, ako preudarimo to z višjega, nadsuplentskega stališča«.

Torej naše hlapčevsko rodoljubje prinaša koristi drugim! (Upokojeni rodoljub, Pomladanske muhe) Naša domovinska ljubezen sega le do kozarca in žlice. Z njima jo potrjujemo!

Pisatelj je razgrnil pred bralca nesorazmerje med vzvišenim bistvom rodoljubne ideje in resničnim praznim videzom tedanje družbe. To nesorazmerje je nekoliko pretirano, tako da je resnična podoba rodoljubja še bolj očitna. To je zlagana vrednota, s katero slovenski rodoljub prikriva svoje interese in napake, saj je karierist, koristoljuben pohlepnež, škodoželjnež, ki rad pijančuje in dobro jé. Kvaliteta rodoljubja je le še vulgarizirana narodnoobrambna ideja, ki ostaja zaprta v gostilniške sobe.

Slovenski rodoljub je hlapec, ki s svojimi slabostmi izniči idejo domoljubarstva. V teh ljudeh pisatelj odkriva svetohlince, navidezne dostojanstvenike, poštenjake, filistre pa skorumpirane mešetarje in krčmarje, ambiciozneže, ki vsa svoja dejanja ovijajo v frazo »za narodov blagor«.

Krčmar je prevarant, ki popravlja vino, zato domoljubna družba ne zahaja več k njemu in njegov posel slabi. Vendar brezznačajni pivci zamero kmalu pozabijo in spet se v krčmi zbirajo zapeti filistri, ki se ne znajo sprostiti. Če pa jim to že uspe, so kršili mere dostojnega, zato zbudijo zanimanje drugih duševnih maloposestnikov – šolskih nadzornikov, ki menijo, da učitelj ne sme biti »navadni človek«. Zato ga je treba nenehno kontrolirati in ga kaznovati, kajti napake se vedno najdejo! (Krokarji)

Duševno maloposestništvo je groteskno karikiral v svojih Butalcih, ki so pravi hvalospev človeški neumnosti. Podobni so jim Muhoborci, ki bi lahko bili prebivalci kateregakoli trga v dolini šentflorjanski (upodobljena je Idrija!). To so pridobitniki, ki jim nič ni pod čast, tudi medsebojne tožbe ne, če za tem slutijo dobiček. Ukvarjajo se z nepomembnimi stvarmi, muhoborski rodoljubi se »za čast Muhobora« prerekajo o velikih ali malih začetnicah pridevnika »muhoborski«. Muhoborci bi ne bili Kranjci, če ne bi bili škodoželjni in zavistni.

Butalci tekmujejo s Tepanjčani, največji muhoborski sovražniki pa so Lučani. In če so si oni omislili vislice »zase, za svoje otroke in za otrok otroke«, jih pač ne bodo posojali Muhoborcem. Za tako nesramnost se je treba maščevati in dati Lučanom pod nos!

Leto 1848 pomeni pomembne politične premike in socialno osveščanje v avstrijski državi, vendar je Muhoborcem najpomembnejši dogodek, »da je Kovačkova krava vrgla teleta s tremi glavami«. Ti ljudje so torej zaostali, zabit; najbrž pa je pisatelj namen prav ob tej groteskni podobi poudariti, kako apolitični smo bili Slovenci, in kako se je vse pomembno dogajalo brez nas. Našo narodno usodo so krojili tujci, mi pa smo se izživljali v strankarstvu.

Lučani imajo sodnijo, zato jo morajo dobiti tudi Muhoborci, čeprav jim ni potrebna. Cena, da si jo pridobijo, ni važna. Zanjso so pripravljeni žrtvovati svojo pamet, dobre prijateljske in sosedske odnose, tudi svoje premoženje, ki jim dviga njihovo

puhloglavo samozavest. Niso pa malenkostni: ker sodnije ne dobijo, jim za njihovo potrditev zadostuje tudi poštni nabiralnik. Kulturna in umetniška raven Muhobora obsega le nekaj ročnih spretnosti, vrh njihove umetnosti je Podržajev Janko, pevec, ki gospoda poslanca očara z lahkotno popevčico o pijanem študentu.

Tudi muhoborsko medsebojno občevanje kaže njihovo kulturno stopnjo. Vsi izrazi za lepo in prijetno so grobi in prostaški. »Jaz ne trpim, da tvoj pob za mojo zijalo sili!«⁴

V Milčinskega delih ne gre le za medčloveška nasprotja, hujša so tista, kjer obračunavajo med seboj slovenski prvaki, čeprav ob nepomembni izbiri gledaliških garderoberk: »Kdo ve, ali se ni bilo treba ukloniti neodoljivi želji vplivnega prvaka, ki je potreboval sinekuro za svojo soprogo ali hčer, teto, nečakinjo ali tako zvano sestrično! Saj v našem do dna zastrupljenem javnem življenju pri nameščanju že dolgo več ne odločuje osebna sposobnost, ampak strankarstvo, niti strankarstvo ne, ampak terorizem majhne, samopašne klike, ki strahovladuje stranki.«⁵

V prizadevanjih za doseg cilja strankarski voditelji ne izbirajo sredstev. Nasprotnike onemogočajo s podlim spletkarjenjem. Dr. Tarča (puščica Tavčarju!) obljubi svojim volivcem sulca, na katerega pozabi, brž ko je izvoljen, češ »da se nobeden ni ujel, ker je prišla voda zraven«. Obljuba je bila breznačelna, a vendar dovolj učinkovita, da je vodju stranke prinesla zmago.

»Mislim,« se norčuje pisatelj, »da smem v imenu cele družbe najodločneje zavrniti vašo pozorno in tako cinično domnevo, da je volivce lažje loviti nego sulce. – Sulec je bil obljubljen! Dobro! Sulec je torej na programu meščanske stranke – to se ne da utajiti. Če pa meščanska stranka ne kani izpolniti svojega programa, revidirali bomo ta njen program, hkrati pa tudi glave okrog tega programa!«⁶

Prekucionističnih mislecev nobena stranka ne trpi, zato se jih skuša znebiti z nizkotnimi podtikalnimi neznačajnostmi. V ta namen jim pride prav razžaljenje časti gospice Ane Poč, čeprav je očitno, da obdolženec ni kriv njene nesreče, sramote in samote, saj bi očitno gospica rada zapeljala »izbranca« in ne obratno. Osebno sovraštvo prevzame vlogo intrigantstva!

Strankarska satirika je vpletena tudi v njegovo tenkočutno in prisrčno pripoved o hčerki Bredi, katere težave ali ugodja so enaka, naj jim bo podlaga liberalna ali klerikalna. Strankarstvo v povsem človeških zadevah je smešno! (Nazori mlade Brede)

Politična satirika verjetno doseže vrh v črtici Tenda Lala, ki ji je moral pisatelj dati preobleko, sicer bi posredovala cenzura. Celotno pripoved je postavil v carsko Rusijo, ki ima jasne značilnosti skorumpirane avstrijske policijske države. Ta v strahu pred propadom obdolži človeka veleizdaje, ko ta še utegnil ni pomisliti nanjo. Trhlost državnega aparata rodi strahove!

Vsaka gesta je sumljiva, absurdnost takega početja pa se kaže v naslednjem odlomku: »Še tisti dan je završalo po mestu. Na cestah so se pojavile patrolje, v

⁴ F. Milčinski, Cvetje in trnje (v nad. Cit), str. 100, Muhoborci

⁵ ZS I / 37, Koncert Kocian

⁶ ZS I / str. 56, Moja zadeva z Ano Poč

vojašnicah je bila pripravljena oborožena sila, zaprli so žganjarne, zastražili javna poslopja, ustavili promet in brzojav. Pri 'Veselem kozaku' je bila hišna preiskava, razdejali so pohištvo, razkopali stene, razdrli strope in pode, pobrali vse, kar je bilo pisanega ali tiskanega. Enako v obeh hišah na desno in na levo stran. 'Veselega kozaka' in vesoljni njegov rod do četrtega kolena so vteknili v zapor. Listi zaplenjeni. Razburjenje velikansko.«⁷

Policijski uslužbenci so skorumpiranci, ki so za »odlikovanje III. reda z rumenim gumbom« pripravljene prodati vest in celo organizirati atentat na generalnega gubernatorja, da lahko še bolj zagrizeno iščejo in preganjajo »nasprotnike države«.

Prepričanje političnih individualistov vedno najde simpatije v nezadovoljnih plasteh ljudstva in jih druži v vladno opozicijo, ki lahko postane nevarna. (O Kranjcu, ki mu je smrdel ves svet) Pogojujejo jo neizpolnjeni strankarski programi, ki jih prvaki razgrinjajo z obrabljenimi govorniški frazami brez vsebine, zato ne privabljajo poslušalcev, čeprav tisk poroča o »številni« udeležbi: »... pet, piši tristo, pa jih je bilo prisiljenih, da odidejo in to ne brez kletvic, ker jadni niso dobili prostora«.⁸ Vse to pogloblja strankarska nasprotja.

Verjetno se najtemnejše strani človeškega bitja nikjer ne manifestirajo tako očitno kot prav v političnih obračunavanjih.

Slovenci v državnem prostoru nismo imeli pravega mesta. Kakor so na nas pozabili ministri ob slavnostnem kosilu, ko je Zagreb obiskal Aleksander Karadjordjević, tako srno bili pozabljeni tudi drugje. »Že je prepozno! Slavnostni ručak je minil brez našega sodelovanja. Ni je moči na vesoljnem svetu, da obrne in vrne, kar je preteklo. Ostaje nam poleg bridkega spomina le sveta briga, da se nikdar več in pod nobenim pogojem ne ponovi, kar se je zgodilo.«⁹

Svoj protest utemeljuje s tem, da imamo mnogo uglednih mož, ki bi nas lahko zastopali na kosilu. Vedno smo bili odrinjeni, čeprav smo poudarjali pomembnost bratstva in sodelovanja. Lažno bratstvo je torej tematika njegove satire. Če pa ga vzdržujeta nevoščljivost in tihotapstvo, potem ni vredno svojega imena. (Za bratstvo in sporazum)

Slovenska jara gospoda sicer skuša prikriti svoje napake, a vendar ostajajo Milčinskega moški liki hinavski stremuhi, spletkarji, lažnivci, prevaranti, ženske pa nevoščljive, zlobne, nečimrne: soproga dr. I.-ja hodi v gledališče le zato, da razkazuje svoje nove obleke (Literarni večer); gospodinjska pomočnica gospodična Kodermučeva je za razne nesmiselne naslove za delo pripravljena delati za pol manjše plačilo. Pisatelj to hudomušno imenuje sreča, v bistvu pa je to nečimrnost, ki je bolj cenjena kot denar.

II. Uradniško-pravniška in vojna satirična tematika

---

⁷ ZS II / str. 82, Tenda Lala

⁸ ZS II / str. 155, Realna ponudba

⁹ ZS II /str. 249, Zagreb 1920

S črtico Zoper samobeležnik smeši Milčinski nered v družbi in upravi, čeprav država skuša z močnim policijskim in birokratskim aparatom obdržati vajeti v svojih rokah.

Kadar se birokratom obeta obisk nadpredsednika sodišča, ni važno, da so v redu akti, paziti je treba, da se mu kak uradnik ne predstavi kot karikatura v »kolesarski obleki, s križastimi nogavicami in z grmom kopriv za klobukom« – po načelu, da obleka naredi človeka, sposobnosti za napredovanje niso važne. (Vizitacija) Pisatelj biča konformizem brezhrbteničnih uradnikov, katerih mnenje se lojalno sklada s kalupom, ki ga predpisujejo nadrejeni. To je tudi tisto, kar oblast od svojih uradnikov pričakuje. »Združenim močem pa se gotovo posreči, da vzgojimo iz mlade Brede vrlo sodobnico zanesljivih, priznanih nazorov: ljudi bo sodila po stranki, kateri pripadajo, knjige po tiskarni, kjer se tiskajo, koncerte po brkih pevovodje in težnje lačnih po razpoloženju sitih. Zakaj vzgoja je, ki naredi človeka!«¹⁰

Družba je skorumpirana in najbolje jo karakterizira vzklik Mateja Grbajsa: »Naše javne zadeve so tako gnile, da niti kazni ne dosežeš, če nimaš protekcije!«¹¹

In kako ti ljudje opravljajo svoje delo? Nezainteresirano, površno: »Ker so predsedniki kazenskih razprav pusti in dolgočasni, kakor da niso iz mesa, ampak iz papirja in se jim namesto krvi pretaka po žilah črnilo. – Vse kakor dobro vzgojen stroj, obtoženec skoraj ne ve, za kaj gre, državni pravdnik bere časopise, skrokani zapisnikar dremlje, sodniki pa hodijo gledat skozi okno.«¹²

Večina teh ljudi tudi ne ve, kaj je v njihovi pristojnosti, zadrege rešujejo s papirji, novimi zakoni, s črko – ne pa tudi z dejanji. (Naredba št. 5742) Istočasno pa vneto zatrujejo, da niso biro- ampak demokrati. Uradniki in politiki so tudi mešetarji, ki jih bolj skrbi izguba pri kupčiji, kot pa javni blagor: »Samo škodo imam od vladanja. Oteparam se noč in dan z naredbami, doma mi pa komí prodaja cikorijo v izgubiček.«¹³

Pisateljeva ost zadeva tudi paradoksalnost pravniškega jezika, ki se izgublja v nepomembnih stvareh, določanje pravice in resnice pa ostaja ob robu. Absurdno zveni tale pravniški zagovor:

»Prvič: ščurkov v stanovanju sploh ni,« v isti sapi pa trdi: »Drugič: stranka jih je zaredila sama.« (Sporni ščurki) Po tem ni več jasno, ali naj bi pravda tekla v dobro stanovalca ali ščurkov. Pravične razsodbe seveda ni, saj zagovornik oškodovane stranke sam prizna po končanem procesu, da je predsedniku sodišča pritrjeval le iz običajne vljudnosti. A na razsodbo se bo pritožil in tako bo pravda še tekla. V čigavo korist – se seveda ve! »Pravniki so res od hudiča!«¹⁴

Paragrafi zaradi pomanjkljivosti pogosto privedejo do absurdnih situacij. Varuh stranke mora obljubiti, da bo svojega varovanca navajal »k poštenosti, bogaboječnosti, kreposti, vzgajal ga stanu primerno za koristnega državljana«. V istem hipu sledi ugotovitev, »da posebnega uspeha itak ne obeta nad sedemdeset let staro baburo navajati k bogaboječnosti, zlasti če se ne ve, kje da je. (Išče se Urša

¹⁰ ZS II / str. 28, Nazori mlade Brede

¹¹ ZS I / str. 239, Pomladanske muhe

¹² ZS II / str. 41, Predsednik Groga

¹³ ZS II / str. 128, Naredba št. 5742

¹⁴ ZS I / str. 70, Sporni ščurki

Plut) Urša Plut pa je mrtva, zato pisatelj le še zbadljivo predlaga, da bi njeno tragično življenjsko zgodbo uporabili za dramsko delo, v katerem bi glede na fижakarsko obrt Uršinega moža lahko nastopil tudi konj. (puščica na Govekarjevo dramatzacijo Martina Krpana!)

V Dnevniku sodnega praktikanta ugotavlja, da so sodnikove sodbe paragrafirane, sicer pa tudi skrajno subjektivne. Takšna dvojnost vodi sodnika v konflikt, ki pa ga zlahka premosti, če je v njem kaj konformista. In če svojo nalogo dobro opravlja, bo v službi napredoval do stopnje svoje popolne nesposobnosti!

Sodišča ne poslujejo zaradi strank, ampak zaradi sodne uprave; torej je sodnija sama sebi namen. Uradni jezik je nemški ali pa tako popačen, da ga neuki ne razumejo: dopisi morajo biti pristno pravniški, napisani »v neudržljivo učinkovitem pisarniškem slogu, ocifрани s prelestnimi novimi izrazi, ki jih živ krst ne ume drugače, če nima pred sabo hrvatskega besednjaka«. ¹⁵

Tudi po rabi jezika se določa uradniško narodnjaštvo. Dopise piše isti človek, ki zna obračati plašč po vetru. V isti osebi sta združena predsednik društva za otroško varstvo – dobrodelni Slovenec – in sodnik ter zagovornik pravice – hlapec tujemu jeziku. Ko pohvališ enega, se zameriš drugemu, kajti slovenski narodnjak ne more soglašati s pronemškimi nazori sodnika. Čast obeh je prizadeta, kako ji zadostiti? O tem najbolje razsodi prijatelj, ki svetuje vsakemu po eno »pošteno, dvakrat podčrtano brco«. To zadoščenje je po pravici zaslužil in naj idejno razdvojenega sodnika spametuje. (Uradni jezik)

Vojna je stvar, ki človeka razčloveči, ga poniža in prisili, da klečeplazi, zato da ohrani biološko eksistenco, in da prosi odpuščanja, ker živi.

V takih časih se temne plati človeške duše kažejo še bolj očitno in še bolj neusmiljeno zadevajo žrtve. Milčinski satirično razlaga, kako mora uradniška para zaradi dveh jajc, ki ju potrebuje za pestrejšo prehrano svojega sina, zamuditi ves teden službo, da ne omenja, koliko papirjev, potrdil in nakaznic si mora izprositi od velikodušne birokratske družčine, ki tudi v vojnem času hromi potek življenja. Ko potrošnik že misli, da je dosegel cilj, nenadoma spozna, da je spet in šele na začetku poti. (Aprovizacija ali red vlada svet)

Absurden je tudi podnaslov ... red vlada svet, saj sta vojna in red kontradiktorna pojma: vojna je največji svetovni kaos, torej za red v njej ni prostora! Svoj gnev zaradi grozot, ki jih ta svetovni nered prinaša s seboj, izrazi z nekaj retoričnimi vprašanji: »Ali je moralo vse to priti? Morja krvi, morja solza, vihre joka in vzdihov, kdo vas je kriv, kaj vas je krivo?« ¹⁶ Vendar Milčinski neomajno veruje v dobre plati človeka, ki bodo zmagale; naj bo smeh tisti, ki bo človeka odrešil: naj bo smeh njegovega sina »znamenje za mir, za srečen mir, pravičen in večni mir!« ¹⁷

[III. Literatura, kritika in kultura kot tematika satire]

¹⁵ ZS II / str. 30, Za čast

¹⁶ ZS II / str. 63, Naši in vojna

¹⁷ ZS II / str. 64, Naši in vojna

Zdi se, da Milčinski ni hotel priznati svojih simpatij novim smerem v literaturi, ki so se uveljavljale s Cankarjem in njegovimi sodobniki, saj se je obnje večkrat obregnil v satiričnih črticah. Vendar je to najbrž počel le v imenu tedanje publike, ki je »novo literaturo« zavračala, kajti osebno ji je bil pisatelj naklonjen.

V Sanjah je njegova satirična ost namenjena Cankarjevim in cankarjanskim sanjskim podobam, s katerimi besedni umetniki simbolično prikazujejo realnost, kar pa ne dopušča preprostega razumevanja literarnih stvaritev. Ironično imenuje ekspresionistično slovstvo »najmlajše slovstvo«, ki »vobče ni v prid telesni lepoti, ker ima pregloboke misli in prenaporne. In sploh se mi zdi, kjer je napor, tam se neha lepota.«¹⁸ Torej če branje zahteva večjo pozornost in več truda za razumevanje, potem nima umetniške vrednosti.

Milčinski obsoja tudi pridobitništvo literatov – torej pisanje po naročilu ali iz potrebe zaradi slabega materialnega položaja pisca, ne pa iz umetnikove potrebe po izpovedi. Takšno pisanje ne doseže umetniške ravni, ker je vodilo obrobno – honorar! (Kraljevič Marko) »In zdaj vprašam: ali niso čudne te sanje? Smelo trdim, izmisliti si jih človek ne bi mogel, pa če bi ves dan pero grizel. V istini zanimive! Dam jih prav poceni. Sprejemem zanje v zameno tudi par dobro ohranjenih galoš. – Sanje pišem take, da se prilegajo povesti, in da mi naredo poglavje ravno prav dolgo.«¹⁹

Sanjsko literaturo parodira Milčinski s svojimi banalnimi sanjami in obsoja dekadenco (konkretno Župančiča!).

V Deželni vinski kleti je črtica, ki smeši tedanje literarne ustvarjalce in njihova prerekanja. Ne zaradi idejnih ali umetniških napak, ampak zaradi nevoščljivosti in subjektivnega ocenjevanja stvaritev. Kakršno je mnenje ocenjevalcev o ustvarjalcu, takšna je ocena. Umetnikovo ime ni jamstvo za kvaliteto! (Odojak) Tudi tu je važna pripadnost stranki. Cankarjevo samopoveličevanje je bičal s prenarejenim citatom iz njegovega Pohujšanja v dolini šentflorjanski: »Poljubi šoln, drhal! Pij moje vino! ...Jaz sem lep, jaz sem blag med njimi ...«²⁰

Spotika se tudi ob okorni jezik tedanje literature. Nesrečna mašila kot »aj, oh« so sredstva, s katerimi pisatelji polnijo praznine v zgodbi. Junaki nikoli ne vzdihujejo pristno in zdi se, da »zanje stoka gospod pisatelj«. Obsoja torej izumetničeno izrazje, nenaravnost zgodbe in oseb, ki jo prikriva z nepomembnim razpravljanjem o kletvicah.

Tudi »literarni konzument« ne sme o stvaritvi imeti svojega mnenja, ampak mora brezkompromisno sprejeti mnenje drugih: »Tako je – in kot konzument imate pravico in hkratu prekleto dolžnost piti in plačati in drugega nič! – Tukaj imate kozarec, pijte in lepo molčite!«²¹

Najbolj hvaležni in nezahtevni bralci so salonske dame, ki jim je vseeno, če začnejo brati roman pri koncu. Ne berejo iz resničnega zanimanja za književnost, ampak iz nečimrnosti, zato tudi ni važno, kaj berejo. (Smrtna kosa, Kravji zvonec)

---

¹⁸ ZS II / str. 137, Muhe

¹⁹ ZS II / str. 13, 17, Sanje

²⁰ ZS I / str. 255, Deželna vinska klet

²¹ ZS I / str. 254, Deželna vinska klet

Tudi kritika je pogosta tema njegovega satiričnega peresa. Ne le literarna, ampak tudi likovna in predvsem gledališka.

Kot intendant ljubljanskega gledališča je Milčinski poznal slabe plati gledaliških kritikov. Nerazgledanost, neobjektivnost, slabo poznavanje predmeta, ki ga obravnavajo, vse to je rodilo slabe ocene.

Novi kritik v gledališču pomeni pravo revolucijo. Njegove samovoljne ocene presegajo ustaljena pravila, kajti on »kritizira med vrsticami«. Opisuje predvsem obrobne dogodke predstave v zvezi z občinstvom in igralci. Na ocenjevanje se sploh ne razume, a ga omejeno občinstvo rado sprejme kot najboljšega, saj se njegove ugotovitve skladajo z okusom občinstva, ki občuduje »novo zobovje gospice B.« in se »zabava ob nalezljivem smehu gledalcev, ki pripomore igri do uspeha«. (Novi gledališki kritik)

Takšni kritiki so le še kritikastri. Ob koncertu čeških umetnikov Kociana in Veselskega se je nesposobnost in površnost še jasneje pokazala; njuni imeni so kritiki zamenjali, natančno pa opisali statiste na odru in zmešnjavo v garderobi, ki je nastala zaradi nesposobnih garderoberk. (Koncert Kocian)

Obnašanje gledališke publike je razumljivo, saj malomeščani zahajajo v gledališče iz snobizma in dokazujejo, da so »jara gospoda«. Tudi repertoar je kot nalašč zanje: dolgočasen, primeren za dremanje, zato obiskovalci hvaležno sprejmejo »kolcanje gospice te in te«, ki jih v napetih trenutkih predrami iz omotičnega »mrtvaškega duha, kajti nekemu se pote noge ...«

Tudi dobri igralci iz slabe drame ne morejo narediti čudeža, čeprav se trudijo. V njihovi igri pa je čutiti, da se na odru poravnavajo zakulisni računi, in da igralci obračunavajo s konkurenti in nasprotniki.

Namen kulturne prireditve je vseeno dosežen: soproga dr. I.-ja je pokazala svoj novi klobuk! Nečimrnost je očitna, tedanja gospoda umetnosti ni dorasla, je ne razume in ji tudi ni do tega, zato se pritožuje nad repertoarjem.

V gorskem zakotju je črtica, v kateri avtor hkrati obračunava s kritiko in z občinstvom. Kritika zavrača vsako delo, ki ni pisano po njeni »doktrini«, zato [**ga oceni?**] za slabo, čeprav je jasno, da je literarna stvaritev umetnina le tedaj, če je pisana iz življenja in za življenje. Realistični pisatelj ne more večerniško polepševati svoje pripovedi, ampak jo podaja, kakor mu narekuje resničnost. Pisatelj Milčinski se spotika ob čitalniško sentimentalno publiko, ki odprtih rok sprejema osladne večerniške povesti, ki so ponarejena podoba življenja.

Nenravnost, omahljivost, nedoslednost, ki jo kritiki očitajo pisatelju, so predvsem njihove lastnosti. Niti kritiki niti bralci ne čutijo, da junak v literarnem delu zaživi svojsko življenje, ki ga pisatelj ne sme potvarjati, če naj bo junak življenjski, ne pa polizanec brez lastne volje in brez zveze z resničnim življenjem.

Literatura in sploh umetnost bi imela vrednost, če bi sledila zahtevam kritike po moralnosti. To vzvišeno idejo pa so zmaličili, saj so z njo prikivali največje

amoralneže; za izprience pa je kritika proglasila vse, ki ji niso bili po volji. Pisatelj se (spet v imenu občinstva) zgrozi, ko spozna, da se v njegovem sinu »z usodno silo razvija kuga poezije«. (Dedno obremenjeni)

Pesniki so torej moralni izprienci!

V drami Iz devete dežele se Milčinski loteva različnih področij tedanjega življenja; prednjači pa politična satirika.

Drama je zabavljica na ljudi, ki so na vsakem koraku pripravljeni spremeniti mišljenje, če je to v interesu njihovega dobrega položaja v družbi. Naj brž ni naključje, da je Milčinski izbral osebi, kot sta diplomat in demokrat, ki naj predstavljata tudi ljudstvo, a sta v vsem pripravljena pritrditi carju, ki predstavlja oblast. Niti pomislita ne, da bi morala misliti s svojo glavo in stvarjem, ki jih opazujeta ali doživljata, dati njihov pravi smisel in vrednost.

Obenem pa se norčuje iz oblastniške in občečloveške omejenosti:

»Car: Glej, glej ... to je narava ... in to cvetje ... to je trava ... in to, to so drevesa, ki narejena so iz lesa ...

Diplomat: Premilostni, ste strokovnjak!

Demokrat: Od občudovanja padam vznak!

.....

Pesnik: E, e, ... presvetli naš vladar, le tebi v čast je ves ta čar, teh rožic duh, metuljev roj le tebi kliče slavo ... oj! Kjer tebe ni, je vse mrtvo in sploh ... in tu ... in tam ... (ne zna naprej!)«²²

Ker se zdi nenavadno, da je na carskem dvoru tudi prostor za demokrata, za glas ljudstva, avtor takoj pojasni, da je demokrat dvorni plačanec, kateremu je nasprotovanje oblastem – služba. Torej je lutka in še en dokaz, da narod nima nobene besede v hegemonistični avstrijski državi, demokracija je le pesek v oči. Gnilobo države razkrinka že obglavljeni demokrat, ko ga pomilostijo: »... težko brez glave se živi, kdor brez nje biti vaje ni. – Gospod, napredka ni pri vas! Ponosni ste na prazen klas; napredek, ki pri vas tu vlada, je zgolj predpustna maškerada!«²³

Avstrijski dvor ni tako napreden, da bi dopuščal demokracijo, le slabši od drugih noče biti, ker je demokracija neke vrste evropska »moda«:

»Diplomat: Povsod, kjer se napredka pota hodi, močno so demokratje v modi.«²⁴

Zunanji blišč in notranjo duhovno bedo navidezno urejene demokratične države, ki skrbi tudi za »prosveto ljudstva«, poruši razgovor med diplomatom in demokratom o univerzi:

---

²² Iz devete dežele / str. 2, 3

²³ Iz devete dežele / str. 7

²⁴ Iz devete dežele / str. 7

[Diplomat:] »Li univerza ni tvoj dar, presvitli, milostni vladar, visoko naše učilišče, ki muz in vede je svetišče ...

Demokrat: Ki muz in vede je svetišče in miši in podgan igrišče, ker prazno je! Ni ga, dijaka! Odkod naj bi ga vzeli, spaka, saj ljudskih šol še ne poznamo.

Diplomat: A univerzo le imamo, in ta merilo je prosvete! – Kdo briga se za analfabete!«²⁵

Duhovna revščina je izražena v zadnjih dveh stavkih!

Carjevo velikodušje presega vse meje, kajti vsa sredstva so v rokah vladajočega sloja, služijo pa njihovemu prizadevanju za »narodov blagor«, v resnici pa z njimi vzdržujejo svoje blagostanje.

Satirična ost je namerjena tudi na modno ustanavljanje parlamentov, ki pa so vse prej kot politični forumi, ki naj bi upoštevali tudi ljudsko voljo. Parlamentarni pogovori spominjajo na gostilniška obračunavanja strankarskih in osebnih sovražnikov. Idealni zunanji izgled urejenosti je le slepilo, za ljudstvo, ki bi bolj kot univerzo potrebovalo bolnišnico ali dom za ostarele.

»Demokrat: Napredek tvoj je prazen soj!«²⁶

Kajti razvoj družbe zahteva dialektično zaporedje: najprej trdno ekonomsko osnovo, iz katere bo možno graditi družbeno nadstavbo. Prav tega pa v »deveti deželi« ni, ali drugače povedano: le v pravljичni deveti deželi bi si lahko privoščili takšno neurejenost, ker z njo ne bi nikomur škodovali!

Zdi se, da je s to dramo svojo satiriko razširil na vsa področja; poudarjena je politična tematika, zajema pa še kulturno, npravsvteno in celo literarno tematiko, ko v pesniku odkriva »pesnika po vsej sili in za vsako ceno«; njegovi verzi pa so manj kvalitetni kot katerakoli ljudska popevka.

Satirična ost je prikrita tudi v predelanem ljudskem motivu o revnem, a dobrem sinu, ki ima mogočni prstan. Za svojo dobroto in ljubezen prejema le trpljenje, ki mu ga nalaga trinoški deveti kralj, ki bi lahko bil simbol nekega absolutnega vladarja. Podložniki mu preroško napovedujejo konec v prizoru, ko Mehmed skuša zabosti kralja: »Mehmed: Sto in sto jih je za mano, kar je meni izpodletelo, enemu izmed njih ne izpodleti!«²⁷

UVOD H GROTESKNI TEMATIKI

Tamarin pravi, da je groteska vezana z drugimi estetskimi kategorijami in le redko je samostojna estetska kategorija. Zadravec to teorijo še dopolnjuje in pravi, »da je grotesknost estetska kategorija, poseben pogled na človeka in stvari, na medsebojne odnose človeškega, živalskega in predmetnega sveta, ki ima to lastnost, da v

---

²⁵ Iz devete dežele / str. 8

²⁶ Iz devete dežele / str. 9

²⁷ Mogočni prstan / str. 85

upodabljajočih umetnostih napolni celotno sliko in zajame ves kip, medtem ko se v besedni umetnosti le izjemoma polasti celotne pesmi ali daljšega proznega ali dramskega besedila.«²⁸

Pripovedi Frana Milčinskega včasih presežejo meje ustaljenega; oseb in dogajanj ne predstavljajo le komično, ampak bralca presenetijo v pretirani komiki, ki tako postaja groteskna. Groteskno se pričinja tam, kjer se začne nemožnost, torej po največji možni meri pretiravanja in fantastike.

Kakor Milčinskega satira ni nikoli boleče ostra, tudi njegova groteskna tematika ni pošastno demonska in kruta, ampak predvsem absurdna, kar je posledica neurejenih razmer, ljudi in njihovih lastnosti. Komično popačena realnost je tista kategorija, ki je Milčinskemu odprla večje kreativne možnosti.

Grotesknost porajajo konfliktne situacije

- I. v človeku samem,
- II. med posameznikom in družbo in
- III. v človekovem odnosu do vojne.

Takšna je tudi moja razdelitev groteskne tematike pri Milčinskem.

I. Napake in slabosti privedejo človeka do notranjih konfliktov, da zaradi njih ustvarja groteskne situacije.

Meditacija o ženski duši kaže stisko raztresene žene. Bralčeva pozornost preskakuje od posebljene duše na osebo samo, hip zatem pisatelj dušo vključi v rastlinski svet, ko ji pripiše korenine: »Ženska duša, kar počenja, ne počenja kar tako, nego je vir njenemu početju utemeljen v koreninah njene duše, ki imajo svojo kal v globinah, segajočih noter v temne zakone narave in podzavesti in psihoanalize in sploh.«²⁹

Tudi otroška stiska privede do grotesknosti: fantek je pogoltnil mamino uro in premišljuje: »Kaj poreče mamica, kaj poreče atek in kaj bo, če pokličeta policaja, da bo s policijskim psom iskal uro?«³⁰ Ura po naravni poti spet najde svoje mesto v družini, atek pa izkoristi priložnost in naredi vzgojni nagovor o požrešnosti, iz katerega se razkrivajo groteskne ugotovitve:

»Da si izbirčen, sem vedel: ne špinače ne maraš, ne koruznih žgancev, ne ribjega olja! Le hrenovke bi ti dišale in čokolada. In kakor zdaj kaže – tudi zlate ure. Fant, zlatih ur ne boš jedel pri nas – toliko nam ne nese. – Ure bi jedel, seveda! In gre požrešen in požre kar celo uro! Kolikokrat sem te učil: počasi je treba jesti, ne prevroče, ne premrzlo in vsako stvar dobro zgristi in prežvečiti! Le tako da zaleže hrana! – Ti pa požreš kar celo uro! To je jako nehigienično!«³¹

---

²⁸ F. Zadavec, Slavistična revija 1974 / str. 162

²⁹ F. Milčinski, Humoreske in groteske / str. 9, Ženska duša (v nad. Hig)

³⁰ Hig / str. 26, Fant z uro

³¹ Hig / str. 28, 29, Fant z uro

Moralni nauk za svojega nečaka iz zgodbe izpelje tudi stric Matevž, ko groteskno primerja osla z avtom: »Dični moj osel, razjokal bi se najrajši, ko te gledam, kako dolgočasno se premikaš, danes korak, jutri korak, vmes pa sanjaš in spiš. Da te ni sram!

Glej avtomobil n. pr., ki se z njim ponaša sosed Hilarij, kako bistro hrska in brska spred in vzad in veselo drči.«³²

Pisatelj izniči osla kot živo bitje na stopnjo pločevine, ki jo poganja bencin. In ko nečak razmišlja o stričevi basni, se mu spet rojevajo nenavadna vprašanja, ki so posmeh logiki: »S kolikimi konjskimi silami bi se postavil mlinarjev osel, ako se je res napil bencina? Dve konjski sili bi bili preveč celo za konja, tembolj za osla. Za avto pa bi bili premalo. S kolikšno brzino bi potem brzel osel, bencina pijan? In ali bi bilo oslu, ki bi vozil z bencinsko brzino, treba gumijevih podkev? – Ali se ni vsled izpremenjene hrane polagoma izprevrigel osel in ali mu niso polagoma mesto nog zrasla kolesa?«³³

Obup otroške duše zveni tudi iz naslednjih besed: »Blagajna tuli! Pokopali bomo v njej kosti svojega izleta, če se ne zdramite!«³⁴ Strah, da bodo šolarji prikrajšani za izlet ob koncu šolskega leta, ker so se sošolci odrekli kletvicam, za katere so prej prispevali denar v šolsko blagajno!

Tudi nevzgojenost Milčinski predstavi z grotesknim prizorom:

»Po blaženi trati stopa slon, globoko se mu udirajo pod neokretnimi stopinjami mehka tla in ječi gnjavljeno sveže zelenje. In ni bila ta zver slon nego odličen mestni gospod.«³⁵

Človek ne more iz svoje kože, še posebno ne če je detektiv. Lahko celo postane žrtev svoje strasti!

Ko si pisatelj v sobi podeželske gostilne obuva škornje, zaradi preobilnosti zdihuje in kolne. Ta prizor prekine detektiv Pikec, ki od domnevnega morilca zahteva, naj mu izroči žrtev, ki jo je skril. Pikčeva zmeta se hitro razjasni.

Detektivu se lahko primeri tudi to, do kot morilca odkrije sebe: »Priatelji moji – ako vas smem še tako imenovati – nič ne pomaga: storilec sem jaz! Sled in čevelj neovržno dokazujeta mojo krivdo. – Pa se je oglasil oficijal Nace: Hoho! Tisto sled si takrat napravil s svojim čevljem, ko si iskal sled morilčevo. Pa se je Pikec razsrdil: »Če ti bolj veš, pa ti naprej pripoveduj.«³⁶

Lahko pa ga zvijača stane toliko, da za številne požige Hruševci obdolžijo njega samega. Grotesknost doseže vrh, ko se izkaže, da je požigalec psipopat: »Bil je domačega župana slaboumni sin, ki ga je veselilo gledati plamteči ogenj, pa je zažigal!«³⁷

---

³² Hig / str. 41, 42, Stric Matevž in njegova basen

³³ Hig / str. 43, Stric Matevž in njegova basen

³⁴ Hig / str. 49, O kletbi in pomladku

³⁵ ZS II / str. 283, Olepševalno društvo

³⁶ Hig / str. 64, K umoru gospoda Patakona

³⁷ Hig / str. 70, Požigalci v Hruševju

Dejanje piromana je v bistvu tragično, vendar je tragika zabrisana z blagim humorjem: V tem času je pogorelo še pet gospodarskih poslopij in Čefidljeva bajta z bogato zalogo ščurkov in so bili Hruševci jezni in so kleli, kakšna krivica da se jim godi.«³⁸

V hudi zadregi se znajde človek, ki nasede čenčam: »Gospod računski inšpektor se je prestrašil. Ni pričakoval, da bo vrata odprl mrlič.«³⁹ Ker je mož, ki naj bi bil mrtev, očitno še živ, misli gospoda Mušice bežijo v domišljijo in iščejo možne mrtvece. Ko spozna, da v družini ni nihče umrl, je tako zmeden, da namesto čestitk ob zaroki izreče sožalje. Tragikomična zamenjava zaroke in pogreba oz. zaročenca in mrtveca privede Mušico do spoznanja, s katerim svet in bivanje v njem paradoksalno popači: »Ves svet je pasja figa mršava!«⁴⁰

Podobno svet izniči tudi Kranjec, ki so ga pod nosom namazali s tisto nelepo besedo: »Ves svet po dreku smrdi!«⁴¹

Gospod Boben bi si iz nečimrnosti in zavisti rad dal plombirati »desni čekan«. Ker se zobozdravnika boji, pošlje k zobarju postrežčka, ki je – brezzob. Tudi njegovo mnenje o zobobolu je izraženo groteskno: »Bolečine v zobeh prihajajo od črvov. Črv se zaredi v zobu in v njem kljuje.«⁴²

Svetohlinsko pobožnost Ignacije Kanacije razrinka z grotesknim razpletom zgodbe: »Pobožna Kanacija je visela med nebom in zemljo in čakala. Čakala je najprej tiho, pa ji je prihajala groza v temi in praznoti, prečudno je pod njo škripal jerbas, pa je pričela ječati, za ječanjem je prišlo klicanje, za klicanjem pa kričanje tako neusmiljeno, da bi jo slišali v nebesa, ako bi hoteli.«⁴³ – »Videli so čudež: sredi cerkve je v zraku visel jerbas, spodaj iz njega je štrlelo par nog, zgoraj so mahale roke in razlegalo se je obupno kričanje: Pomagajte, pomagajte!«⁴⁴ Naštevanje Ignacijinih glasov stopnjuje grozo, ko je terciarka spoznala prevaro, ki se ji je smejala vsa vas.

Žrtev svoje pobožnjakarske žene je tudi sodnik, ki se mu namesto pričakovane poslastice v skledi nudi le groteskno gnusen prizor: »Ni pa onemela in okamenela gospa sodnica, ali je zato popadel nesrečnico tisti krčevit smeh, ki ji je grozotno pačil lice in zvijal telo. Zona je obšla vse navzoče: namesto rakov so bile v skledah žive žabe in namesto ptičev krastače!«⁴⁵

Nekaterim pa nenavadne jedi teknejo: »Pa prineso na mizo takšno neizrecno in nerazumljivo reč: bila je kakor šota, pa šota ni bila, omaka je dehtela kakor gnoj, pa gnoj ni bila; in si je trikrat naložil zvrhan krožnik. Ko si je privezal dušo in je prišel k

³⁸ Hig / str. 67, Požigi v Hruševju

³⁹ Hig / str. 77, Sožalni poset

⁴⁰ Hig / str. 80, Sožalni poset

⁴¹ ZS II / str. 195, O Kranjcu, ki mu je smrdel ves svet

⁴² Hig / str. 94, Gospod Boben in njegovo zobovje

⁴³ Hig / str. 103, Ignacija Kanacija

⁴⁴ Hig / str. 104, Ignacija Kanacija

⁴⁵ ZS II / str. 209, O krških čarovnicah

sapi, je vprašal in so mu povedali, da je bil divji petelin, kar so jedli. Tri zvrhane krožnike ga je bil zvozil pod krov gnusa smrdečega!«⁴⁶

Sanje so važen element groteskne tematike, saj najlažje povedejo bralca v irealno ravnino pripovedi.

Brezzoba teta Polona razlaga, kako ji je v sanjah izpadel zob, kar pomeni smrt. V strahu pred njo stric Matevž teto Polono že kar obdolži umora njega samega in zahteva zanjo smrtno kazen. Tudi v pripovedi Strah dogajanje sega v sanje ali nočne privide, ko gospod tajnik pripoveduje prijateljem o grozljivih občutjih, ki so obhajala njega in ženo po smrti njune marljive kuharice.

»Bog nas varuj, sveta Trojica – Tončka pomiva posodo! Da bi šel gledat, kako nebogljenaj rajnica v belem, prosojnem liku vzveličanega svojega telesca vihti posodje, ga izpira in briše – tako radoveden nisem bil. – In se mi je hvalevredna zdela njena obzirnost, da ni prišla v spalnico in se lotila oken in kljuk, nego da je lepo ostala v kuhinji – tam ni bila ob tem času nikomur napoti.«⁴⁷

To je groteskno pretirana pridnost pokojnice ali pa njena usodna vezanost na vsakdanja gospodinjska opravila, torej ujetost med umazano posodje, okenska stekla, kljuge, ki ji tudi po smrti ne dajo miru. Zgled uboge Tončke je tajniku pregnal željo po smrti, ker bi se on lahko – kot Tončka v kuhinjo – vračal v svoj urad in še po smrti popravljaj površno opravljeno delo: »Umrli bi, pa bi me neznane sile gonile sredi gluhe noči iz nebeške blaženosti nazaj v zasmrajeno pisarno, da v blede mesečini popravljaj izpuščene vejice in pike! Ali ni to strašno?«⁴⁸

Prepletanje sanjske in realne pripovedne ravnine razlaga Milčinski takole: »Kakor da ima človek dve duši, tako rekoč drugo v drugi, in ena se je zbudila, toda ne v istini, zbudila se je le v sanjah druge, spita pa obe! – Ali ni čudno: človeku se sanja, da sanja!«⁴⁹

Prepletanje resničnosti in sanj je tako živo, da budni pisatelj še vedno dvomi, ali je zbujen ali sanja, ko opazi dežnik v roki: »Torej prosim, sanjal sem, da se mi sanja, da sanjam! Ali imam tri duše?«⁵⁰ Pisatelj tu odpira še neko tretjo, tudi irealno pripovedno ravnino: sanjske sanje.

Preprosta pamet tudi svoje probleme rešuje s sanjami, s katerimi dokazuje tudi nesmisel pravedanja dveh sosedov. V sanje vpleta nebesa kot višek pravičnosti, njihovi prebivalci pa imajo enake lastnosti kot ljudje, tudi ženijo se: »Sveto Cecilijo ženijo z mladim rimskim mučenikom, ki je življenje dal za sveto vero.«⁵¹

Šentflorjanski pohlep je groteskno prikazan v mešetarju Jerinčku, kjer so Podgorci zamešetarili podobo rejenega vola in dobili zanjo hrvatsko »bušo«, torej kravo za sliko!

---

⁴⁶ ZS II / str. 251, Zagreb 1920

⁴⁷ Hig / str. 166, 167, Strah

⁴⁸ Hig / str. 167, Strah

⁴⁹ ZS II / str. 14, Sanje

⁵⁰ ZS II / str. 15, Sanje

⁵¹ Cit / str. 295, Čebular in Česen in njuna pravda

Tudi krčmar je pridobitnik. Gostom, ki jedo rake, tako nazorno pripoveduje, kako jih je lovil na »smrdljive parklje častite drhali ciganske«, in kako jih je spravljal v »smrdljivi škorenj ciganskega gazde, da gostje skoraj zavohajo smrad in so siti, še preden vse pojedjo. Preostale rake seveda pojé krčmar, ki ima dvojno korist: naje se rakov, ki so jih plačali gostje. Ko mu potegnejo iz ribnika utopljenega očeta, ki se ga drže raki, spet misli le na dobiček. Očeta ne pokoplje, ampak ga potopi v vodo in še naprej nanj lovi rake. (Raki)

Naslednji je primer skrajne skoposti: bogati Kociper umre v hotelu. Po rednih potih bi transport veljal precej denarja, zato hotelir in gospa Kociperjeva skleneta, da bosta spremila mrliča na vlak, kot da je »okajen«. Naslednji prizor bi zahteval pieteto prisotnih, je pa groteskno obarvan: »Zgodilo se je, kakor sta se zmenila in je imel blagopokojnik klobuk na korajžo, gospod hotelir in gospod vratar sta se prešerno smejala, ko sta ga vkrcavala v kupe.«⁵² Pretiravanje doseže vrh, ko orožnik mrtvega Kociperja vklene, češ da je tihotapec, ki je napadel orožnika (v resnici je padel nanj). Resnični tihotapec pa pisatelju pripoveduje to groteskno dogodivščino.

Naivna ljudska domišljija pogosto ustvarja groteskne predstave o življenju, predvsem o tistem, ki ga ne pozna. Tako je cesarski dvor predstavljen na način, ki je preprostem človeku poznan, to je njegov lastni način. »Vstopim v hišo, je bila cesarica sama doma, po kuhinji se je sukala, bel predpasnik je imela in na glavi krono – kakopak, ker je bila cesarica. Ponižno sem klecnil in jo baral, brez zamere in kje so gospod cesar, pa mi je odgovorila in dejala, da je mož na njivi in da ga pred južino ne bo domov.«⁵³ Težko je vzporediti šelestenje cesaričinega svilenega krila ter cesarico – vzorno gosposinjo, cesarja pa kot kmeta na njivi.

Drugje cesar postane groteskna figura: navadna povaljana kmečka pijandura, v istem hipu pa spet osebnost, vredna vsega spoštovanja. »Ko so pa jeseni pri županovih kidali gnoj, glej, v gnoju se je nekaj zableščalo. Brskajo, izgrebejo, iztrebijo in operejo: bila je zlata igračka! Red zlatega runa je bil, izgubiti ga je bil utegnil cesar takrat, ko se zadnjič mudil v Vipavi in tako.«⁵⁴

Cesar svojo nerodnost opravičuje drugače, ko ga župan izda, da so odlikovanje našli v gnoju. Opravičuje se, češ da je gnoj za poljedelca tako pomemben, da zanj ni previsoko nobeno odlikovanje, tudi red zlatega runa ne: »... ki ga je cesarjeva roka osebno podelila gnoju kot znak izrednih njegovih zaslug za povzdigo poljedelstva.«⁵⁵

Pa vendar je ta naivna človeška pamet poneumljena od vdanosti vladarju; meni, da narava zasluži odlikovanje že zato, ker obstaja in je to njena posebna zasluga za carja, zato »pripnejo bližnjemu drevesu odlikovanje na moške prsi«.

Popraviti napake ali jih sploh ne priznati – to razkriva drug groteskni prizor, ko je treba obglavljenemu demokratu vrniti glavo. (Iz devete dežele)

---

⁵² Hig / str. 175, Gospoda Kociperja zadnje potovanje

⁵³ Cit / str. 293, Čebular in Česen ...

⁵⁴ Cit / str. 333, Red zlatega runa

⁵⁵ Cit / str. 336, Red zlatega runa

Tudi preprost kmečki fant si ob govoricah ustvari groteskno predstavo o življenju z bogato, izmišljeno grofico, ki ima mrtvaško glavo. Takole razmišlja: »Ali bi jo poročil grofico z mrtvaško glavo, ali je ne bi? Ali bo šlo vkupe to oboje: ocvrt piščanec in zraven mrtvaška glava? In orehovi štruklji in zraven zopet mrtvaška glava? In Kozletova bajta, notri pa mrtvaška glava – vsak dan mrtvaška glava in povsod, pri mizi in v postelji in vse žive dni! – Kako bi se neki smejala mrtvaška glava, kadar bi jo žgečkal po podplatih, ko nima jezika ne ustnic ne kože na licih, ampak jo je sama suha kost?«⁵⁶

Ko sklene, da bo prišel do izbrane neveste, ne izbira sredstev; pomaga si tako, kot pač zna: v hotel spleza skozi okno po lestvi. Seveda ne pride h grofici, ampak v sobo zavarovalnega inšpektorja, ki je slučajno »čudnega« izgleda: brez lasulje, brez umetnega očesa in zob ter v nočni srajci. Groteskna prikazen!

Drugje spet kočar Siratka izgubi stotak, ki ga najde lopov Fida. Temu pa denar povzroča le nevšečnosti, saj si kljub denarju ne more privoščiti hrane, ker bi lahko kdo posumil, da denarja ni pridobil na pošten način. Groteska o lačnem bogatašu! (Izgubljeni stotak)

Tema smrti je verjetno vedno groteskna, Milčinskega pa privede do nenavadnih razmišljanj: »Nekateri prično umirati na tem koncu, drugi na drugem. – Jaz sem pričel umirati pri potresu in gumbih.«⁵⁷ Odpadli gumb mu pomeni, da je umrl del človeka!

Spomni se, da človeku še dvanajst ur po smrti rastejo lasje in nohti (kar tako iz navade!). Zato se zboji, da se ne bi njemu še v grobu kaj pisalo, »kar tako iz navade«, ker že od nekdanj rad piše. Vendar želi, da mu v krsto poleg beležke in svinčnika dajo še – najnovejši pravopis, da bo lahko sledil »hitremu razvoju jezika«. Mrlič naj bi še pisal!

Milčinskemu pa smrt ne pomeni nekaj tragičnega, celo njegova ne, saj vemo, da je nekoč, ko je bil hudo bolan, napisal zase nekaj smešnih osmrtnic. Tematiko o smrti vedno prepleta z blagim humorjem. Tudi novica o lastni smrti ga ne pretrese, ko je objavljena v časopisu: »Pokosila me je smrtna kosa in zdaj me ni več in ni mi treba pozdravljati gospoda inšpektorja Navratila, nič več mi ni treba plačevati naročnine za Dimnikarski vestnik in članarine za Društvo poštnih oficiantinj. Zahvaljena bodi, o smrtna kosa!«⁵⁸ Človeška minljivost je neizbežna, groteskna pa je primerjava človeka z rastlino, ki jo pokrmijo živini.

Hudo je seveda to, da se človek tega zaveda, ko je še živ: »O, človek, kakor cvetka si na livadi – rdeč petelinček ali rumen petelinček ali moder petelinček! Odreže te smrt kakor kosa rdečo, rumeno in modro cvetko in odrezan usahneš. Posuše se pokošene cvetke, da služijo živadi za krmo.«⁵⁹

V drami Kjer ljubezen, tam bog resignirani čevljar Martin sicer pripravlja groteskno situacijo ob podoživljanju sinove smrti; vsiljuje se mu misel na samomor: »Mitja, k tebi, k tebi! Iz trojne drete zanko za vrat in bo konec. In tvojo suknjico bom tiščal k

---

⁵⁶ Cit / str. 303, 304, Grofica z mrtvaško glavo

⁵⁷ Hig / str. 211, Par besedi o smrti

⁵⁸ ZS II / str. 177, Smrtna kosa

⁵⁹ ZS II / str. 176, Smrtna kosa

sebi, Mitja!«⁶⁰ Vendar dalj ko do pletenja vrvi ne pride, saj ga zadrži krščanska ideja ljubezni, ki mu jo obudi romar, ko pri njem išče toplega zavetja in prijazne besede. Romarju se je bog razodel v sanjah, torej izven realnega sveta. On mu je razodel moč krščanske ljubezni, zato naj jo romar prenaša na druge. Da čevljar lahko opravi katarzo, se od nekod v vetru in mrazu pojavi poletno oblečena ženska z otrokom. »Ženska z otrokom. Od vetra išče zavetja. Zavija otroka – tolaži ga, ne da se utolažiti. – Mati, čujete, mati! Todle! Kaj stojite v mrazu in z otročičem! Vstopite v hišo, k meni! Pazite na stopnice! Le noter! Na gorkem se vam prej umiri!«⁶¹

V prizoru, »ko se v temnem kotu zganejo sence« tistih, ki jim je tega dne pomagal, se dokončno osvobodi misli na smrt, kajti vsi nesrečniki so bili poosebljeni bog, ki je Martina preizkušal in on je preizkušnjo dobro opravil. Groteskna podoba prehaja v tragično, ta pa v optimistično katarzo.

Ideja neskončne ljubezni, ki vse odpušča in zmore premagati celo smrt.

Podobna misel je poudarjena tudi v Milčinskega dramski priredbi ljudskega motiva o mogočnem prstanu, ki naj osvešča ljudi k medsebojnemu razumevanju. Dosežejo ga lahko le z ljubeznijo, ki ceni v človeku dobro, vse slabo pa blagohotno odpušča in skuša speljati na pravo pot.

II. Tudi konflikt posameznik – družba oziroma državni aparat (birokracija, policija) pogojuje v delih Frana Milčinskega grotesknost.

Najpogostejši konflikt je spor s sosedi. Pisatelju se rodijo groteskne želje, ko ves besen poslušja sosedo, ki nenehno prepeva isto narodno pesem: »Naj umre smrt krivičnika in krvave mačke naj liže na onem svetu!« In drugje: »Da bi ji hostne mravlje zlezle v goltanec, tej nesrečni batiranki kuhinjski! Vrag jo lastnoročno jahaj do vratu skozi koprive na Klek! O da bi ji vsemogočnost nebeška naklonila kugo v gobcu in na parkljih! – Grižo dobivam v ušesih in zgaga me dere po možganih,«⁶² toži obupani pisatelj.

Tudi posamezniki, ki pripadajo različnim strankam, ne poznajo prizanesljivosti v očitkih: »S sladkimi lažmi je zapletel v svoje razuzdane mreže pomilovanja vredno gospico A. P. IZ veleodlične rodbine v K., pobegnil z njo v Bosno, ondi pa jo je v samotni pokrajini slikovite Karaule gore zavratno zapustil, da je reva prišla v roke krvoločni roparski četi, ki jo je menda na meh odrla in v rižoti pojedla.«⁶³

Prebujna strankarska domišljija rodi groteskno tematiko že, če v juhi najde dve piščančji glavi; takoj obdolži nasprotnike, da so zaklali podobo dvoglavega ruskega orla, »ga oskubli, skuhali in pojedli v kisli juhi«. To bedasto domnevo pisatelj še podkrepi z groteskno pojavo policaja, ki mu natakne namesto glave »bistro tikvo«. (Tenda Lala)

⁶⁰ Kjer ljubezen, tam bog / str. 9

⁶¹ Kjer ljubezen, tam bog / str. 27, 28

⁶² ZS I / str. 40, 42, Odprto pismo slavni gledališki intendantci

⁶³ ZS I / str. 54, Moja zadeva z Ano Poč

Oblasti preveč natančno sledijo paragrafom in se ne ozirajo na življenjsko situacijo. Posledice so paradokсне: »Bogme, naša vojska da je hotela 16. septembra poslati moža na glavno razpravo, ki je bila 17. avgusta, pa bi ga bila poslala in bi se bila zanesla, da se bo mož, odpravljen 16. septembra, pravočasno javil do 17. avgusta na odrejenem mestu.«⁶⁴

Berači so izobčenci družbe, kajti njihov problem je socialni problem. Pri Milčinskem poskrbijo zase kar sami. Odločijo se za zapor, kjer je udobje res popolno. Tudi zobno ščetko dobijo, kar je še posebno všeč brez zobemu beraču. Njihov položaj pa je vendarle negotov, saj se jih vsakdo otepa. »Naramni koš je bila njegova mrtvaška postelj. V zadnji hiši so se bali dela, potov in nadleže, če baš pri njih umre nadušljivi starček, pa so hiteli zbasati umirajočega v koš in dekla ga je tresla k sosedu, ki je bil na vrsti, naj se ta dan z njim ukvarja. Pa ji je, žal, že spotoma ugasnil in morala ga je zopet nesti nazaj h gospodarju! Gotovo je bila ošteta!«⁶⁵

Izobčenec družbe je tudi seksualni iztirjenec, ki se mu ljubezen z žensko zdi nečastna, zato začne ljubimkati »z damo brez spodnjega trupa, kakršna je bila baš na ogled v kolibi ob drevoredu«. (Pomladanske muhe) Torej je Matej Vrbajs neke vrste pigmalionist.

V konflikt z družbo vodi posameznika tudi alkohol. Pijani rodoljub Košir si namesto glave želi posodo: »Če bi imela lobanja pokrov, si je mislil, kakor da ima posodo za juho, dvignil bi zdajle pokrov in si pobrizgal možgane z mrzlim sifonom.«⁶⁶

Tudi druge svoje pripovedi Milčinski podkrepi z grotesknimi prividi pijancev, ki vidijo dva vlaka na istem mestu ali miši po stenah in hudobca pod mizo. (V gorskem zakotju)

Pijanec je sam po sebi grotesknega izleda: »Kri se mu je zopet povrnila v zabuhli obraz, po čelu in nosu so se mu poznali stari obrunki in tisti gnusni mozolj na nosu se mu je medlo svetil kakor biser.«⁶⁷ Zabuhlo lice, top pogled, tresoče se roke so značilnosti tega družbenega zla, ki tudi ubija.« In ko mu je smotka padla iz ust, je ni pobral na noben način, nego je v svoji naravnost klasični pijanosti vrgel še ženo k smotki. In jo je potem davil in ni odnehal, dasi so ga dobri prijatelji opozarjali, da ima baba na vsak način že dovolj in je že gagnila, in mu je bil potemtakem na vsak način odveč nadaljnji trud. Nego je izjavil, da je na vsak način treba babi jezik še posebe ubiti, in jo je še mrtvo čofal po zobeh. In je potem pobral klobuk, šel k orožnikom in jih naznanil, da je ubil hudiča.«⁶⁸

To družbeno zlo povzroča gorje tudi drugim. Pijani Korče je strah in trepet družine, zato ga upokojeni major Trn vrže nazaj v reko, od koder ga je pravkar rešil. Preden se dokončno odloči, premišljuje: »In zdaj bo mednje prihrula zopet tale pijana žival, na mah razdrla gnezdo, uničila četvero življenj. – Zakaj sem iz vode potegnil to protidružbeno prikazen, ki kakor ubita leži na onesnaženem divanu?«⁶⁹ In odločil se

⁶⁴ ZS II / str. 273, 274, Zgodba Janeza Kosa

⁶⁵ ZS I / str. 105, Vlačugarji in berači

⁶⁶ ZS I / str. 227, Pomladanske muhe

⁶⁷ Cit / str. 237, Zločinci

⁶⁸ Hig / str. 162, V krempljih alkohola

⁶⁹ Cit / str. 238, Zločinci

je: tja z njim, kamor sodi, saj ni vreden, da živi. »Smrt je bila najkoristnejši čin njegovega življenja!«⁷⁰ Kontradiktornost, ki izzveni v groteskni posmeh, bralcu pa se vsiljuje misel, da je Trn ravnal prav, čeprav je utopil človeka! (Zločinci)

Groteskne pojave pijancev so pogostna tematika, s katero najbrž skuša delovati vzgojno; vendar pa so te zgodbe le mila obsodba gorja, ki ga povzroča »kralj Kurent«.

Tudi v Mutastem biriču je tematika podobna. Deset mescev se stopnjuje napetost v ubijalcu Nacetu Kuku, ki je zločin zagrešil v pijanosti. Občutek krivde in želja po begu iz te resničnosti vodita Kuka v notranji konflikt in osebno tragedijo: prijavi se oblastem, te pa ga zaradi skesanosti oprostijo. Napetost zdaj ne izgine, ampak se stopnjuje, dokler se Kuk ne obesi: »Le par trenutkov je bil Nace Kuk sam in baš tačas, ko je v porotni dvorani še užival njegov zagovornik slavo nepričakovanega uspeha in sprejemal čestitke, se je Nace Kuk na svojem jermenu obesil; ko se je vrnil paznik, je bil že mrtev. – Mutasti birič je končal svojo pravdo ...«⁷¹ Mutasti birič je neka višja, nadčloveška sila, ki pa vendarle živi s človekom in se manifestira v konfliktnih situacijah. (Vest?) S tem je Milčinski dosegel vzgojni namen. Morilec je bil kaznovan, sodil si je sam! Absurdno je, da so ga uničile oblasti, ker so ga oprostile kazni!

III. Človek in vojna

Svetovni konflikt je pisatelju dal novo tematiko za pisanje. Groteskna pošast pustoši v deželi. S seboj prinaša skrbi odraslim in otrokom – vsakomur v njegovih okvirih. Človeška narava tedaj sprosti najtemnejše vzgibe, ki gradijo na tuji nesreči. Ljudje niso več ljudje, ampak poživljena družba. Vojna ne prizanaša niti otrokom: »Ali ji ni vojska le zver, sitna kakor volk in lev? Smrti se ne boji, pač pa jo je strah vojne kakor zlih sanj.«⁷²

Pisatelj gradi na motivih otroške igre. V trpkem humorju prikazuje nered in grozote, ki jih prinaša vojna. Otroci iz tega nesmisla sicer izluščijo razvedrilo zase, vendar se vojna vtihotapi v najbolj skrite koticke, doseže nepokvarjeno otroško dušo in ji namesto brezskrbne igre vsiljuje svojo prisotnost: »Ali trkajo na vrata otroške sobe (vojni motivi), skoz okno kukajo vanjo tudi že skrbi in nezgode iz spremstva nakazne vojne boginje.«⁷³

Prizore iz otroške igre pogosto kontrastira z razmišljanji o vojni – najbrž zato, da je njena krutost še bolj poudarjena. Tako otroško igro prekine slepi vojak, ki mu je vojna vzela dva otoka. Tudi otroška zavest čuti vojakovo stisko in ga skuša potolažiti z dudo. Podoba vojaka z dudo pa ni združljiva z realnostjo! (Gašpar, Mihec in Baltazar)

IV. Posebna tematika groteske je uporabljena v Milčinskega pravljicah. Za večino izmed njih je snov našel v ljudski zakladnici. Folklorna snov je polna grotesknih bitij in

---

⁷⁰ Cit / str. 239, Zločinci

⁷¹ Cit / str. 260, Mutasti birič

⁷² ZS II / str. 59, Naši in vojna

⁷³ ZS II / str. 55, Naši in vojna

dogodkov. Ljudska domišljija ljubi pretiravanje, da je efekt močnejši. Čeprav je Milčinski pisal pravljice za razvedrilo najmlajšim, je v večini pripovedi prisotna vzgojna poanta. Breztelesna bitja ali bitja pošastnih oblik (grajske pošasti, pol živali, pol ljudje, sedmeroglavi zmaji, strahovi ...) preizkušajo človeka, njegovo pamet, zvitost, pravičnost, zato mu nalagajo izjemno nenavadne naloge, ki jih lahko rešijo le najboljši in najbolj pametni. Če junak take lastnosti ima, so pošasti, krivica, sovraštvo premagani. Kot v drugih delih Frana Milčinskega tudi tu prevladuje optimizem, s katerim zaključuje tudi pripovedi, ki se v ljudski varianti ne končujejo le veselo in srečno.

S kakšnimi sredstvi dosega Milčinski grotesknost?

Pogosto so to groteskni prizori, ki so slučajno vpleteni v delo: »Opolnoči prihaja izza kapelice črn dedec, glave nima nič, iz nosu pa mu maha kisló zelje.«⁷⁴

Druga možnost je slogovna; vulgarna govorica učinkuje groteskno. Njegovi ljudje čeljustajo in žužljajo, kadar govorijo, gagnejo, če umrejo, ženske se hrenijo, imajo mukotržno lice, larfe namesto obrazov in namesto nog ali rok parklje in bedresa, prevzemata jih blazna groza in srdobolje in podobno. Ženske so babure, babovje ali zijale, krava je buša, fant pob ...

Njegovi junaki nosijo nenavadne priimke, ki označujejo lastnosti njihovih nositeljev: dr. Milobrundič, Niko Počivalnik, Anton Rebula, Živko Tebece, Janez Meningitis, Muhoborci ...

Del slogovne groteske so tudi naštevanja, razni nesmiselni sezname (Muhoborci ...) in uporaba predmetov. Predmete in pojme dostikrat metaforizira v mite, ki dobijo samostojno eksistenco in lastnosti. Tako so fotoaparati lahko »potuhnjeni«, pokvarjena vremenska hišica je »dostojna in značajna prikazen, ki kar tako brez sledu drsa tisti svoj šilasti nos čez črtani papir«. (Zoper samobeležnik) Slavljeneec je »roža, ki cvete v krutem zimskem času pod ledeno odejo, ki s svojim jeklenim značajem premaga vse temne ovire in se povzpne do sinjega sonca«, je pa tudi »siv las«, ki je z govornikom vred trgal hlače v gimnazijskih klopeh. (Anton Rebula in godovi) Sodnika pisatelj predstavi kot »veleodlični zlat ovratnik«, pisatelj pa je kar »pero«: »Nekatera peresa so osli. Ta peresa hvalijo starost. – Peresu vsakdo lahko pogleda na zobe.«⁷⁵

Blisk predstavlja demonsko bitje »z izzivalno zeleno kravato«, ki lahko sezuva škornje kot hlapec.

V subjektiviziranih predmetih ali delih človeka samega je logična zveza med besedo in njenim pomenom popolnoma razdejana; nagovor dr. Milobrundiča:

»Visokospoštovani gosodje porotniki! Bela odeja že odmeva po logu in livadi, vrli gospodar že kolje okusni pršut, brižna gospodinja že izbira orehova jedrca, moko in med, na betlehemeski gmajnici, v preprosti štalici se pripravljajo prisrčne jaslice – na duri nam tiho brenka blaženi božič.«⁷⁶

⁷⁴ Cit / str. 106, Muhoborci

⁷⁵ Hig / str. 200, Misli o starosti

⁷⁶ Hig / str. 154, Znameniti porotni zagovori

POVZETEK

Ker pisatelj ni bil strankarsko vezan, je toliko lažje opazoval, kaj se je dogajalo v tedanjem slovenskem političnem in kulturnem prostoru. Spoznaval je, da hodi slovenska družba po poti, ki jo je začrtal avstrijski dvor in naši poslanci v jugoslovanskem parlamentu. Ta pot pa je bila daleč od ljudskih želja, interesov in koristi. Milčinskega satirično tematiko pogojujejo torej družbena, politična, delno zgodovinska in kulturna, predvsem pa medčloveška nasprotja, ki jih pisatelj nikoli ne obravnava tragično ostro, ampak je prizanesljiv opazovalec. Iz vsake situacije najde optimistični izhod, v vsakem človeku kaj dobrega. Po načelu: ljudje so zlobni, človek je dober vliva upanje in voljo do življenja navkljub zmedi, ki vlada v svetu.

Menim, da njegov namen vseeno ni le kritizirati ali s puščicami izboljševati ljudi, ampak razvedriti bralca, ki niha med družbenimi nasprotji. Satirične osti so vedno spretno zavite v humor, da ne prizadenejo, ne žalijo.

Milčinskega satira vsebuje veliko mero tolerance, reševanje kritičnih situacij prepušča pisatelj drugim. V razkrivanju tega, kar je in kar bi moralo biti, včasih opazimo feljtonistično površnost in umetniško nedodelanost. Kritiki, ki so ocenjevali njegovo delo, so le površno ugotavljali prisotnost satirike v delih, nikjer pa nisem zasledila analitične utemeljitve njegove satirične tematike.

Čeprav se je zgledoval po Cankarju, ni nikoli dosegel njegove umetniške moči. Tematika je le delno sorodna, stilno pa se Milčinski loči od Cankarja, saj predstavlja njegovo pisanje »šibko varianto slovenskega naturalizma«.

Milčinskega junaki niso nikoli brezupno ujeti v svet, pač pa so žrtve začaranega kroga, ki ga ustvarjajo sami zaradi svojega značaja in tradicije, ki jih je v stoletjih spremenila v omejeence brez lastnega preudarka, pohlepneže, zavistne stremuhe, vedno pripravljene, da naredijo zdrahe, kjerkoli se pojavijo. Milčinskega obsodba tega je le groteskno pretirana komika.

Nekatere groteskne podobe so v dela vključene zavestno in s posebnim namenom, druge slučajno. Pogosto uporabi stilno grotesko, s katero razdira logične zveze v absurdno mešanje realne in irealne pripovedne ravnine. Pogosto groteskna tematika krepi satirično. Namen tega »postavljanja stvari na glavo« pa je tudi vzgoja bralca, vendar daje prednost razvedrilu.

Razsodba, ali je grotesknost prisotna v delu ali ne, je odvisna od subjektivnega dožemanja bralca. »Kriterij groteske je torej psihologija sprejetja.«⁷⁷

Milčinskega humorna groteska pa zahteva od bralca čudovite akrobacije misli!

---

⁷⁷ H. Günther, Das Groteske bei N. V. Gogolj / str. 26

LITERATURA

1. Fran Milčinski: Zbrani spisi I in II, Ljubljana 1960
Cvetje in trnje ..., Ljubljana 1948
Humoreske in groteske, Ljubljana 1935
Ptički brez gnezda, Ljubljana 1963
Pravljice, Ljubljana 1970
Butalci, Ljubljana 1949
Süha roba, uredil F. M., Ljubljana 1920
drame: Kjer ljubezen, tam bog, 1913
Iz devete dežele, 1908
Brat Sokol, 1906
Mogočni prstan, 1922
2. James Sutherland: English Satire, Cambridge University Press 1958, Great Britain
3. Drago Šega: Eseji in kritike, Ljubljana 1966
4. Gj. R. Tamarin: Teorija groteske, Sarajevo 1962
5. Hans Günther: Das Groteske bei N. V. Gogolj, München 1968
6. Matjaž Kmecl: Mala literarna teorija, Ljubljana 1976
7. Franc Zdravec: Zgodovina slovenskega slovstva, Maribor 1970
8. Anton Slodnjak: Obrazi in dela slov. slovstva, Ljubljana 1975
9. Janko Kos: Pregled slovenskega slovstva, Ljubljana 1975
10. Josip Vidmar: Literarne kritike, Ljubljana 1951
11. Kamniški zbornik: V, Ljubljana 1959
12. Slavistična revija, letnik 22, štev. 2, Maribor 1974
13. Delo, 29. III. 1975 in 22. XII. 1962, Ljubljana
14. Gledališki list, Kranj 1956/57
15. Matajur, 15. VI. 1972, Videm
16. Jutro, 25. X. 1932 in 7. VI. 1935, Ljubljana

Diplomska naloga
Marija Albreht

Tematika satire in groteske v delih Frana Milčinskega

Uvod

Tematika satire

- I. Rodoljubje, npravstvene deformacije in politična nasprotja
- II. Uradniško-pravniška in vojna satirična tematika
- III. Literatura, kritika in kultura kot tematika satire

Uvod h groteskni tematiki

- I. Groteskne situacije v človeku samem,
- II. Konflikti med posameznikom in družbo
- III. Človek in vojna
- IV. Tematika groteske v pravljicah

Povzetek

Literatura